

DEMOKRATIAN KUOLEMA WSOY

KUINKA HITLER NOUSI VALTAAN

BENJAMIN CARTER HETT

Benjamin Carter Hett

DEMOKRATIAN KUOLEMA

KUINKA HITLER NOUSI VALTAAN

Suomentanut Tommi Uschanov

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Lainaukset Adolf Hitlerin *Taisteluni*-teoksesta,
WSOY 1941–1942, suomentanut Lauri Hirvensalo.

Englanninkielinen alkuteos

The Death of Democracy

Copyright © 2018 by Benjamin Carter Hett

Published by arrangement with Henry Holt & Company, New York.

Suomenkielinen laitos © Tommi Uschanov ja WSOY 2019

Werner Söderström Osakeyhtiö

ISBN 978-951-0-43901-2

Painettu EU:ssa

Saksan demokratian viimeinen päivä:
valtiopäivätalo liekeissä 27. helmikuuta 1933.

BUNDESARCHIV

*Kuningas vastaa heille: »Totisesti: kaiken,
minkä te olette tehneet yhdelle näistä vähäisimmistä veljistäni,
sen te olette tehneet minulle.»*

MATT. 25:40

*Kaikille niille, jotka taistelevat vapauden,
ihmisoikeuksien, demokratian, rauhan ja
suvaitsevaisuuden puolesta.*

Sisällys

Päähenkilöt 11

Weimarin tasavallan tärkeimmät poliittiset
puolueet 19

Demokratian kuolema 23

Johdanto 25

1. Elokuu ja syyskuu 42

2. »Älkää uskoko häntä, hän puhuu totta» 66

3. Verinen toukokuu ja hiippari 99

4. Näлкäkansleri 138

5. Poikkeustila 182

6. Böömiläinen korpraali ja herrasmies-
ratsastaja 220

7. Yhdenmukaistusta 246

8. »Eroon hänestä on päästävä.» 275

Viitteet 313

Kiitokset 364

Henkilöhakemisto 367

PÄÄHENKILÖT

Ruhtinas Max von Baden (1867–1929):

Badenin suuriruhtinaskunnan perinnöllinen hallitsija, Saksan valtakunnankansleri loka–marraskuussa 1918.

Max Bauer (1869–1929):

Eversti, tykistön asiantuntija ja esikuntaupseeri ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen aikana. Kenraali Erich Ludendorffin poliittinen ja taloudellinen neuvonantaja. Muotoili ensimmäisenä »tikarinpistomyytin» alkuvuodesta 1919.

Herbert von Bose (1893–1934):

Tiedustelu-upseeri ja konservatiivinen aktivisti. Toimi varakansleri Papenin tiedottajana vuosina 1933–34.

Otto Braun (1872–1955):

Sosiaalidemokraattinen poliitikko, Preussin pääministeri suurimman osan aikaa vuosien 1920 ja 1932 välillä, ja sen jälkeen rajoitetuin valtuuksin alkuvuoteen 1933 saakka.

Aristide Briand (1862–1932):

Ranskalainen poliitikko, moninkertainen pääministeri, ulkoministeri vuosina 1925–32. Pyrkii Gustav Stresemannin kanssa edistämään rauhaa ja sovintoa Ranskan ja Saksan välillä.

Heinrich Brüning (1885–1970):

Weimarin tasavallan katolisen keskustapuolueen johtaja ja yksi tasavallan tärkeimmistä valtiomiehistä. Valtakunnankansleri maaliskuusta 1930 toukokuuhun 1932.

Rudolf Diels (1900–57):

Preussilainen virkamies; rekrytoitiin Preussin sisäministeriön poliisiosastolle vuonna 1931 laatimaan raportteja kommunistien väkivallasta. Siirtyi vuonna 1932 kannattamaan ensin Papania ja sitten natseja. Nimitettiin johtamaan Preussin salaista poliisia, joka muutettiin Gestapoksi vuonna 1933. Pakotettiin eroamaan keväällä 1934.

Friedrich Ebert (1871–1925):

Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johtaja ensimmäisen maailmansodan aikana. Saksan ensimmäinen valtiojohtaja vuoden 1918 »marraskuun vallankumouksen» jälkeen; Weimarin tasavallan presidentti 1919–25.

André François-Poncet (1887–1978):

Ranskan Saksan-suurlähettiläs 1931–38.

Wilhelm Frick (1877–1946):

Eräs varhaisimmista natsiaktivisteista. Hitlerin sisäministeri 1933–43.

Joseph Goebbels (1896–1945):

Natsipuolueen johtaja Berliinissä 1926–45. Natsipuolueen propagandajohtaja vuodesta 1930; kansanvalistus- ja propagandaministeri vuodesta 1933. Erittäin lahjakas propagandisti ja yksi Hitlerin sisäpiirin älykkäimmistä jäsenistä. Häntä on sanottu ainoaksi sisäpiiriläiseksi, jota Hitler piti innostavana keskustelijana.

Wilhelm Groener (1867–1939):

Esikuntaupseeri ensimmäisessä maailmansodassa; vuonna 1918 Erich Ludendorffin seuraaja yleisesikunnan varapäällikkönä. Saksan puolustusministeri 1928–32 ja sisäministeri 1931–32. Kurt von Schleicher oli hänen erityisessä suojeluksessaan.

Hermann Göring (1893–1946):

Hitlerin ensimmäisiä kannattajia. Kuului natsien sisäpiiriin. Saksan valtiopäivien puhemies vuonna 1932, salkuton ministeri ja Preussin sisäministeri vuonna 1933.

Franz Gürtner (1881–1941):

Baijerilainen poliitikko ja saksalaiskansallisen kansanpuolueen jäsen. Oikeusministeri Franz von Papenin ja Kurt von Schleicherin hallituksissa 1932–33 ja sen jälkeen Hitlerin alaisuudessa vuoteen 1941.

Kurt von Hammerstein-Equord (1878–1943):

Korkea-arvoinen upseeri, Saksan maavoimien ylipäällikkö 1930–34. Natsien vastustaja, joka pakotettiin ennen pitkää eroamaan tehtävästään.

Konrad Heiden (1901–66):

Sosiaalidemokraattinen lehtimies. Lähti vuoden 1933 jälkeen maanpakoon Ranskaan ja Yhdysvaltoihin ja kirjoitti Hitleristä ensimmäisen varteenotettavan elämäkerran.

Kreivi Wolf-Heinrich von Helldorff (1896–1944):

Saksilaista aatelissukua, Berliinin Sturmabteilungin (SA:n) komentaja vuonna 1931. Natsiaikana Potsdamin (1933–35) ja Berliinin (1935–44) poliisipäällikkö. Kiinnostui vastarintaliikkeestä vuonna 1938. Teloitettiin 15.8.1944 osallisuudesta Hitlerin murhayritykseen.

Heinrich Himmler (1900–1945):

Schutzstaffel-joukkojen (SS:n) komentaja vuodesta 1929, jolloin SS oli pieni henkivartiokaarti osana suurempaa SA:ta. Teki SS:stä natsi-Saksan vaikutusvaltaisimman organisaation, johon kuuluivat ennen pitkää kaikki poliisi- ja turvallisuuspalvelut, osa asevoimista ja tärkeitä taloudellisia instituutioita.

Oskar von Hindenburg (1883–1960):

Armeijan upseeri. Sotamarsalkka ja presidentti Paul von Hindenburgin poika, Kurt von Schleicherin ystävä ja sotilastoveri.

Isänsä vaikutusvaltaisimpia neuvonantajia Weimarin tasavallan viimeisinä vuosina. Henkisen rajoittuneisuutensa ja heikon koulutuksensa vuoksi hänet tunnettiin sisäpiirissä »poikana, jota perustuslaissa ei osattu ennakoida».

Paul von Hindenburg (1847–1934):

Ammattiupseeri, joka jäi eläkkeelle vuonna 1911, mutta kutsuttiin takaisin palvelukseen ensimmäisen maailmansodan sytyttyä. Hänen ansiokseen katsottiin ratkaiseva voitto vuonna 1914 Tannenbergin taistelussa, joka pelasti Itä-Preussin Venäjän miehitykseltä. Saksan armeijan ylipäällikkö 1916–19. Valittiin Saksan presidentiksi 1925 ja uudelleen 1932. Nimitti Adolf Hitlerin valtakunnankansleriksi tammikuussa 1933.

Adolf Hitler (1889–1945):

Saksan kansallissosialistisen työväenpuolueen johtaja 1920–45. Johti oluttupavallankaappausta Münchenissä 1923. *Taisteluni*-teoksen kirjoittaja. Saksan valtakunnankansleri vuodesta 1933, »Johtaja ja valtakunnankansleri» 1934–45.

Alfred Hugenberg (1865–1951):

Teollisuusjohtaja ja lehti-imperiumin omistaja, oikeistolaisen saksalaiskansallisen kansanpuolueen johtaja vuodesta 1928. Lyhyen aikaa mukana Hitlerin hallituksessa vuonna 1933.

Edgar Julius Jung (1894–1934):

Oikeistolainen, »nuorkonservatiivinen» älykkö ja poliittinen aktivisti. Tunnettu demokratiaa kritisoineesta teoksestaan *Die Herrschaft der Minderwertigen* (Vähempiarvoisten ylivalta, 1927). Franz von Papenin puheenkirjoittaja 1933–34; Papenin toimistosta johdetun vastarinta-aktivismin keskushahmo.

Erich Ludendorff (1865–1937):

Korkea-arvoinen maavoimien upseeri, varaesikuntapäällikkö 1916–18. Eräs »tikarinpistomyytin» arkkitehteistä. »Totaalista sotaa» ja sen »totalitaariselle valtiolle» antamaa merkitystä koskevien teorioiden tärkein kehittelijä.

Karl Mayr (1883–1945):

Esikuntaupseeri ja Adolf Hitlerin lähin esimies vuonna 1919. Määräsi Hitlerin liittymään Saksan työväenpuolueeseen.

Otto Meissner (1880–1953):

Valtiosihteeri presidentin kansliassa Friedrich Ebertin ja Paul von Hindenburgin virkakausien aikana. Jatkoj työtään Hitlerin alaisuudessa.

Hermann Müller (1876–1931):

Sosiaalidemokraattinen poliitikko, kansleri 1920 ja 1928–30, jolloin hän johti »suurta koalitiota», Weimarin tasavallan viimeistä täysin parlamentaarista hallitusta.

Eugen Ott (1889–1977):

Esikuntaupseeri puolustusministeriössä Kurt von Schleicherin alaisuudessa. Loppuvuodesta 1932 hän valmisti raportin, joka osoitti, ettei armeija kestäisi natsien ja kommunistien yhtäaikaista kapinaa ja hyökkäystä ulkomailta.

Franz von Papen (1879–1969):

Maavoimien upseeri ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen aikana. Keskustapuolueen poliitikko. Valtakunnankansleri vuonna 1932 ja varakansleri Hitlerin alaisuudessa 1933–34. Tämän jälkeen suurlähettiläänä Itävallassa ja Turkissa vuoteen 1945.

Ernst Röhm (1887–1934):

Ammattiupseeri, Hitlerin varhainen kannattaja ja yksi hänen harvoista ystäväistään. SA:n komentaja 1930–34.

Alfred Rosenberg (1893–1946):

Saksalainen emigrantti Virosta. Varhainen natsipuolueen aktivisti, tunnettu »natsien filosofina». Teoksen *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (»1900-luvun myytti») kirjoittaja sekä natsien *Völkischer Beobachter* -sanomalehden päätoimittaja.

Kurt von Schleicher (1882–1934):

Ammattiupseeri. Armeijan ministeriviraston johtaja vuodesta 1928 ja Paul von Hindenburgin vaikutusvaltainen neuvonantaja. Puolustusministeri 1932, kansleri joulukuusta 1932 tammikuuhun 1933.

Carl Schmitt (1888–1985):

Oikeistolainen juristi ja politiikan teoreetikko. Kurt von Schleicherin ja Franz von Papenin tärkeä neuvonantaja, joka tuli myöhemmin tunnetuksi kolmannen valtakunnan »hovijuristina».

Carl Severing (1875–1952):

Sosiaalidemokraattinen poliitikko. Preussin sisäministeri 1920–26 ja 1930–32, Saksan valtakunnan sisäministeri 1928–30.

Gregor Strasser (1892–1934):

Natsiaktivisti, organisaattori ja poliittinen strategi, joka irtautui Hitleristä joulukuussa 1932.

Gustav Stresemann (1878–1929):

Saksan kansanpuolueen johtaja, kansleri 1923 ja ulkoministeri 1923–29. Pidetään yleisesti Weimarin Saksan suurimpana valtiomiehenä. Yritti Aristide Briandin kanssa palauttaa Saksan osaksi eurooppalaista ja kansainvälistä yhteisöä.

Fritz Günther von Tschirschky (1900–80):

Sleesialaisen aatelissuvun jäsen, joka toimi Franz von Papenin »adjutanttina» ja tiedusteluneuvonantajana 1933–34. Eräs keskeisistä hahmoista Papenin toimistosta käsin johdetussa vastarintatoiminnassa.

WEIMARIN TASAVALLAN TÄRKEIMMÄT POLIITTISET PUOLUEET

Järjestyksessä vasemmistolaisimmasta oikeistolaisimpaan:

Saksan kommunistinen puolue

(Kommunistische Partei Deutschlands):

Omistautunut vallinneen sosiaalisen, poliittisen ja taloudellisen järjestyksen kumoamiselle. Yleisesti ottaen se oli työttömien, ammattitaidottomien työläisten ja köyhimmän teollisuustyöväen puolue. Se oli erityisen vahva Berliinin ja Hampurin kaltaisissa suurkaupungeissa. Puolue oli Kominternin (Kommunistisen internationaalin) ja sitä kautta Josif Stalinin johtaman Neuvostoliiton tiukassa ohjauksessa.

Saksan riippumaton sosiaalidemokraattinen puolue

(Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands,

»riippumattomat«):

Sosiaalidemokraattisen puolueen siipi, joka irtautui ensimmäisen maailmansodan aikana omaksi puolueekseen vastustaen sotaponnisteluja ja niiden rahoittamista. Puolueen peruskannattajakuntaa olivat radikalisoituneet työläiset ja vasemmistolainen sivistyneistö. Vuoden 1922 jälkeen useimmat puolueen jäsenet joko palasivat sosiaalidemokraattiseen puolueeseen tai liittyivät kommunisteihin, jolloin puolue menetti merkityksensä.

**Saksan sosiaalidemokraattinen puolue
(Sozialdemokratische Partei Deutschlands):**

Perustettu vuonna 1875. Pisimpään yhtäjaksoisesti toiminut saksalainen puolue. Vuoden 1918 vallankumouksessa sen johtajat nousivat valtaan Saksassa. Vaikka puolue oli vahvasti sitoutunut demokraattiseen tasavaltaan, se ei vuoden 1920 jälkeen osallistunut useinkaan sen hallituksiin. Sen kannattajakunta koostui ammattitaitoisista ja järjestäytyneistä työläisistä. Vuosina 1912–32 Saksan suurin puolue sekä jäsenmäärällä että valtiopäiväedustajien määrällä mitattuna.

**Saksan demokraattinen puolue
(Deutsche Demokratische Partei):**

Sotaa edeltäneen ajan vasemmistoliberaaleista muodostunut puolue, joka kannatti demokratiaa ja kansalaisvapauksia. Se edusti sivistyneistöä, riippumattomia ammatinharjoittajia ja pienyrittäjiä. Puolue menestyi erittäin hyvin Weimarin tasavallan ensimmäisissä vaaleissa vuonna 1919, mutta alkoi sitten nopeasti menettää kannatustaan. Se siirtyi vuoden 1930 jälkeen oikealle ja muutti nimensä »Valtiopuolueeksi» (Staatspartei), mutta muuttui käytännössä merkityksettömäksi. Viimeisissä vaaleissa se sai äänistä vain yhden prosentin.

Keskustapuolue (Zentrum):

Puolue, joka edusti enemmistöä Saksan katolilaisista. Kuului ideologisesti keskustaan ja oli mukana Weimarin tasavallan kaikissa hallituksissa vuoteen 1932 saakka. Myös useimmat Weimarin kauden valtakunnankanslerit edustivat keskustapuoluetta. Demokratiaan sitoutunut puolue siirtyi oikealle Weimarin tasavallan viimeisinä vuosina.

Baijerin kansanpuolue (Bayerische Volkspartei):

Keskustapuolueen tavoin sen baijerilainen sisarpuolue edusti katolilaisia. Kautta Saksan historian Baijeri on

tavoitellut autonomiaa, ja Baijerin kansanpuolue olikin emopuoluetta konservatiivisempi ja korosti sitä enemmän Saksan luonnetta liittovaltiona. Vuonna 1925 Baijerin kansanpuolue kannatti presidentiksi Paul von Hindenburgia eikä keskustapuolueen ehdokasta Wilhelm Marxia.

Saksan kansanpuolue (Deutsche Volkspartei):

Oikeistoliberaali puolue, jonka peruskannattajat olivat suurliikemiehiä. Tärkeä pääasiassa siksi, että sen johtaja Gustav Stresemann oli Weimarin tasavallan johtavia valtiomiehiä: kansleri 1923 ja ulkoministeri 1923–29.

Saksalaiskansallinen kansanpuolue

(Deutschnationale Volkspartei, »saksalaiskansalliset»):

Perustettiin vuonna 1918, kun sotaa edeltäneen ajan saksalaiset konservatiivit, vapaat konservatiivit ja erilaiset juutalaisvastaiset puolueet yhdistyivät. Valtavirran oikeistopuolue, joka edusti aatelisia maanomistajia, upseereita, korkeita virkamiehiä ja osaa suurliikemiehistä. Saksalaiskansallista puoluetta jakoi koko 1920-luvun ajan kysymys siitä, tulisiko Weimarin tasavalta vain hyväksyä muiden vaihtoehtojen puuttuessa. Alfred Hugenbergin noustua vuonna 1928 puolueen johtoon se kääntyi selvemmin tasavaltaa vastaan.

Saksan kansallissosialistinen työväenpuolue

(Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, »natsit»):

Syntyi vuonna 1919 perustetusta Saksan työväenpuolueesta. Puolue oli merkityksetön 1920-luvun loppuun asti, kunnes kannatus alkoi kasvaa merkittävästi, ensin protestanttien maaseudulla. Kun Adolf Hitler tuli puolueen johtoon vuonna 1920, hän lisäsi sen nimeen termin »kansallissosialistinen». Heinäkuusta 1932 alkaen Saksan suurin puolue; heinäkuusta 1933 toisen maailmansodan loppuun asti ainoa Saksassa sallittu puolue.

Karmivan ajankohtainen kuvaus natsien valtaannoususta. Miksi heitä ei pysäytetty ajoissa?

BENJAMIN CARTER HETT kuvailee hätkähdyttävällä tavalla natsipuolueen valtaannousua ja Saksan yhteiskunnan ensimmäisen maailmansodan jälkeistä suurta murrosta. Globalisaation näyttäessä kääntöpuolensa kansan arjessa ja poliitikkojen vaikuttaessa täysin kykenemättömiltä ratkaisemaan ongelmia Hitler onnistui kasvattamaan baijerilaisesta roskajoukostaan maan suurimman puolueen. Hän ei olisi kuitenkaan kyennyt tähän ilman muiden apua. Vallasta taistelevat poliitikot luulivat käyttävänsä Hitleriä hyväkseen parantaakseen omia asemiaan. Todellisuudessa kävi päinvastoin, ja poliitikot saivat huomata kantaneensa vallan avaimet Hitlerin eteen tarjotimella. Tilaisuuden saatuaan Hitler muutti ällistyväällä nopeudella demokraattisen valtion kammottavaksi diktatuuriksi.

Hett kuvailee kansallissosialistien nousun loogiikkaa sekä piirtää oivaltavia henkilökuvia Hitleriä auttaneista hyväuskoisista hölmöistä: tuon ajan ministereistä, puoluejohtajista, mielipidevaikuttajista ja vallanhimoisista pelureista. Hettin pohdinta nostaa esiin myös ajankohtaisen kysymyksen: jos 2000-luvulla ilmaantuisi helppoja ratkaisuja ja selkeitä syyllisiä tarjoava karismaattinen vallantavoittelija, onnistuisiko hän yhtä hyvin kuin Adolf Hitler aikoinaan?

ETUKANNEN KUVA:
Photo12 / UIG / Getty Images